

GANİZÂDE MEHMED NÂDİRİ

(ö. 1036/1627)

Mi'râciyyesiyle meşhur
Osmanlı âlimi, şair ve hattat.

Muvahhid Hükümdarı Muhammed en-Nâsır, batıda Kostantine sınırlarını zorlayan Benî Gâniye ile hesaplaşmak için Merakeş'ten ancak 601 (1204-1205) yılında harekete geçti. Muvahhidler 599'da (1203) Mayurka adasını ele geçirdiler. Böylece bu adadan, Yahyâ b. Gâniye'nin hâkimiyeti altında bulunan Afrika'nın kuzeyindeki limanlara deniz yolu ile yardım ulaştırılması engellendi. Muhammed en-Nâsır Tunus'a yönelince İbn Gâniye oradan uzaklaştı. Böylece Muhammed en-Nâsır Tunus'u ve Mehdiye'yi geri aldı ve Ebû Muhammed b. Ebû Hafs'ı Tunus'a vali tayin etti (603/1206-1207). Bu ise Benî Gâniye için sonun başlangıcı oldu. Ebû Muhammed 606'da (1209-10) Benî Gâniye'nin bütün topraklarını ele geçirdi. Abdullah b. İshak b. Gâniye ertesi yıl Merakeş'e geldi ve kendisine yakınlık gösteren Muvahhid Hükümdarı Muhammed en-Nâsır'a itaat arzetti. İfrîkiye'den kesin olarak uzaklaştırılan Yahyâ b. Gâniye Veddan'a sığındı ve Karakuş'u öldürerek buraya hâkim oldu (609/1212-13). Ebû Muhammed b. Ebû Hafs'ın ölümünden (617/1220) sonra da Güney Tunus'a gitti ve Hafsîler'den Ebû Muhammed Abdullah'ın 621'de (1224) gelişine kadar Tunus'ta hüküm sürdü. Daha sonra buradan ayrılarak Sicilmâse'ye sığındı (624/1227). Üç yıl sonra Cezayir topraklarına geçtiyse de burada tutunma imkânı bulamadı ve 635'te (1237-38) öldü. Onun ölümüyle Kuzey Afrika'da Murâbit hâkimiyetini tekrar kurmak isteyen Gâniye ailesinin tarihi de son bulmuş oldu.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Kahire 1348/1929, IX, 166, 171; Abdülvehid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşi ahbârî'l-Mağrib*, Kahire 1368/1949, s. 175-197, 239-242; İbn Hallikân, *Vefeyât*, Bulak 1299/1881, II, 429, 431; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib* (Kettânî), s. 175-197, 239-242; İbn Haldûn, *el-İber*, Beyrut 1957, VI, 390-407; Zerkeşî, *Târîhu'd-devleteyni'l-Muvahhidiyye ve'l-Hafsiyye*, Tunus 1386/1966, s. 15-18; İbn Ebû Dînâr, *el-Mu'nis fi ahbârî İfrîkiyye ve Tunis* (nşr. Muhammed Şemmâm), Tunus 1387/1967, s. 119-122; Yûsuf Eşbâh, *Târîhu'l-Endelûs fi 'ahdi'l-Murâbitîn ve'l-Muvahhidîn*, Kahire 1377/1958, s. 414-426; Selâvi, *Kittâbü'l-İstikşâ*, II, 142-144, 191-194; A. Bel, *Les Banû Ghâniya*, Paris 1903; H. Terrase, *Histoire du Maroc*, Paris 1949, I, 328-332, 346; J. M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, London 1975, s. 114-118; H. Gueneron, *La Lybie*, Paris 1976, s. 28, 29; İsmâ Sâlim, *Cüzürü'l-Endelûs'l-men-siyye*, Beyrut 1984, s. 318-394; Ali Ahmed, "el-Muvahhidûn ve Benû Gâniye", *Dirâsât Târîhiyye*, sy. 31-32, Dimaşk 1989, s. 187-196; G. Marçais, "Ghâniya", *EI²* (Fr.), II, 1030-1032.

İBRÂHİM HAREKÂT

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Atâî ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin kaydettiği 980 (1572) yılı genel kabul görmüştür (*Zeyl-i Şekâik*, II, 703; *Fezleke*, II, 99). Aynı mahlası taşıyan Bağdatlı Nâdirî'den ayırt edilmesi için Ganizâde Nâdirî olarak anılır. Aslen Bolulu olan Ganizâde'nin büyük dedesi Bayezid Efendi Bolevî Çelebi unvanı ile tanınmış bir kadı, babası Abdülganî Efendi ise kazaskerliğe kadar yükselmiş bir âlim ve şairdir. Ganizâde ilmiye muhitinde yetiştiği gibi tasavvuf terbiyesini de ailesinin içinde bulunduğu Nakşibendî çevrelerinde elde etmiştir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye dair methiyelerin toplandığı bazı mecmualarda şiirlerinin bulunduğu bakılarak onu Mevlevî kabul edenler varsa da bir Mevlevî kaynağı olan *Esrar Dede Tezkiresi*'nde Nâdirî'ye yer verilmemiş olması bu kanaatin doğru olmadığını düşündürmektedir.

Ganizâde iyi bir medrese tahsili gördükten sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzım oldu. 1000 (1592) yılında ilk olarak 40 akçe ile İstanbul'da Papasoğlu Medresesi'nde başladığı öğretim hayatını çeşitli medreselerde müderris olarak sürdürdü. 1005'te (1596-97) Sahn-ı Semân, ardından Süleymaniye medreselerinde bulundu. Bu arada Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'ye damat oldu. 1011 (1602) yılında tayin edildiği Selânik kadılığıyla ilmiye sınıfından ayrılarak kadılık mesleğine geçti. Kahire ve Edirne kadılıklarında bulundu. Edirne kadısı iken I. Ahmed'in dikkatini çekerek 1015 Şevvalinde (Şubat 1607) İstanbul kadılığına getirildi. 1018 Şevvalinde (Ocak 1610) bu görevinden azledilip Galata kadılığıyla görevlendirildi, iki yıl sonra da Anadolu kazaskerliğine yükseldi. Bu sırada iki defa I. Ahmed'in Edirne seyahatine katıldı. 1023 Cemâziyelevvelinde (Haziran 1614) tekrar azledildi. 1028 Şevvalinde (Eylül 1619) Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'nin yerine Rumeli kazaskeri oldu. Bir yıl sonra bu görevden emekliye ayrıldı. Bunun bir azil olduğunu belirten kaynaklar da vardır. 1031'de (1622) Galata kazası arpalık olarak kendisine verildi. İki yıl sonra ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi. Bu görevden de 1034 Şevvalinde (Temmuz

1625) ayrıldı (Atâî, II, 702-703). Altı ay kadar felçli olarak yatan şair 1036 Cemâziyelâhîrinde (Şubat 1627) İstanbul'da vefat etti. Fatih'te evinin yakınında bulunan Âbid Çelebi Mescidi hazîresine defnedildi. Ölümüne "el-Cennetü mesvâh" ibaresi ve, "Nâdirî gitti bu devrin hayfâ" mısraı tarih düşürülmüştür.

Ganizâde'nin öldüğünde elli altı yaşında olduğunu söyleyen Atâî ile (*Zeyl-i Şekâik*, II, 703) aynı bilgiyi veren Mehmed Süreyyâ Bey (*Sicill-i Osmânî*, IV, 152) ve ondan naklen Fâik Reşad'ın (*Eslâf*, II, 143) buna delil olarak gösterdikleri "bî-günâh" kelimesinin ebced hesabıyla karşılığı elli altı değil seksen sekizdir. Nitekim Müstakimzâde de bunu seksen sekiz olarak verir (*Tuhfe*, s. 421). Sadece Atâî, "bî-günâh" ibaresinin "tahlîl tariki üzere" hesaplanması gerektiğine işaret eder. Bu durumda kelimelerin " / nâh" kısmı elli altı emkedir. Şairin elli altı yıl yaşadığı kabul edilirse doğum tarihi 980 (1572) olmakta, seksen sekiz yıl yaşadığı kabul edilirse bunu 948 (1541) yılına kadar geriye götürmek gerekmektedir.

Osmanlı âlim ve şairlerinin önde gelenlerinden biri olan Ganizâde Nâdirî, süslü ve âhenkli söyleyişle Bâkî'yi, coşkun ve sanatkârane üslûbuyla Şeyhülislâm Yahyâ ile Nef'î'yi hatırlatır. Ayrıca bunlara nazîreler yazan şair özellikle gazel ve kasidelerinde başarılı bulunmuştur. Kasidelerinin en güzeli, divanının ilk kaside olan ve her beyti "sihr-i helâl" dercesine ulaşmış kabul edilen yedinci dört beyitlik mi'râciyyesidir. Türk edebiyatında mi'râciyye türünün önemli örneklerinden biri olan bu kaside ile *Şehnâme*'sinde yer alan diğer mi'râciyyesi onun dinî hassasiyetini göstermektedir. Bilhassa şaire şöhretini sağlayan ilk mi'râciyyesi dinî duygu bakımından coşkun, samimi ve gerçekten şairane bir edaya sahiptir. Bu mi'râciyyeye nazîre yazan Nev'îzâde Atâî, Halîmî ve Nâbî gibi şairlerin bu eseri aşamadığı kabul edilmektedir. Nâdirî bilhassa dinî eserlerinde güçlü bir lirizm yakalamış, samimi ve duygulu bir şair olarak görünmektedir. Şiirlerinde söz ve mâna sanatlarını başarıyla kullanmasının yanında vezin ve şekil bakımından da kusursuz denebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Dil bakımından ağır sayılabilecek ifadelerine Arapça'dan çok Farsça kelime ve terkipler hâkimdir.

Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den hat meşkeden ve bu sanatın inceliklerini öğrenen Ganizâde sülûs, nesih, rik'a ve ta'likte devrin hattatları arasında yüksek

bir dereceye ulaşmıştır. Müstakimzâde'nin, "Bî-hisâb kitab kitâbetiyle şeref-yâb olmuştur" cümlesini onun bu sanat-taki başarısının ölçüsü olarak kabul etmek mümkündür.

Eserleri. 1. *Divan*. İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin muhtevası çeşitli yazmalara göre farklılık göstermektedir. Ganizâde üzerinde bir doktora çalışması yapan Numan Külekçi'nin tesbitine göre divanında bir mensur mukaddimeden sonra bir mi'râciyye, bir na't, otuz yedi kaside, bir terciibend, dört müseddes, üç tahmîs, 121 gazel, dokuz tarih, yirmi bir kıta ve otuz iki rubâî vardır. Ganizâde'nin çeşitli şiir mecmualarında da şiirleri bulunmaktadır (divanın belli başlı yazma nüshaları için bk. *TYDK*, II, 239-245). Numan Külekçi, şairin hayatı ve eserleri hakkında bir girişle şiirlerinden yaptığı seçmeleri yayımlamıştır (Ankara 1989). 2. *Şehnâme*. II. Osman'ın emriyle kaleme alınan 1956 beyitlik mesnevi bir tahmîd ile başlamakta, münâcât ve na'tın ardından uzun bir mi'râciyye bölümü gelmektedir. Dört halifenin methine ayrılan bir manzume-den sonra II. Osman methiyesi ve sebeb-i te'lif bölümü yer alır. Farsça başlıklar altında işlenen esas konuların bulunduğu bölümlerden sonra mesnevi, şairin kendi eserlerinden de bahseden hâtime kısmı ile sona ermektedir. I. Ahmed'in son dönemiyle II. Osman zamanında (1618-1622) meydana gelen önemli olayların anlatıldığı eserde özellikle II.

Osman'ın tahta çıkışından başlayarak İran savaşlarına, padişahın bizzat katıldığı Hotin seferine, bu seferden dönüşünde dünyaya gelen oğlu için yapılan şenliklere bir sanatkâr gözüyle bakılarak yer verilmiştir. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde iki (TY, nr. 3635, 4098), Köprülü Kütüphanesi'nde bir nüshası (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 280) bulunmaktadır. Numan Külekçi doktora çalışmasında *Şehnâme*'nin karşılaştırmalı metnini de vermiştir. 3. *Münşeât*. Ganizâde'nin çeşitli konulardaki mensur yazılarından oluşmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde üç nüshası bulunan (TY, nr. 1526, 3700, 4097) ve külliyyat halindeki yazmaların bazılarında da yer alan eserde yirmi kadar mektup vardır. Devrin inşâ geleneğine uygun olarak sanatkârane bir üslûpla kaleme alınan bu mektuplarda yer yer Arapça, Farsça şiirler de bulunur. Eser, yakın dostu Kırım Hanı Gazi Giray'ın kendisine yazdığı bir mektubu da ihtiva etmektedir. 4. *er-Risâletü'l-kalemiyye*. *Risâle-i kalemiyye* veya kısaca *Kalemiyye* adıyla bazı divan nüshalarıyla mecmualar içinde rastlanan bu Arapça risâle, Atâî'nin ifadesiyle "eslâf-ı ulemâ tarzı bir kalemiyye-i bedîâ"dır. Başta Süleymaniye olmak üzere (Esad Efendi, nr. 940/4, 2704/3, 3415/12, 3441/17; Çelebi Abdullah Efendi, nr. 384/13 [yazarın sağlığında 1015 yılında istinsah edilmiştir]) birçok kütüphanede nüshaları vardır. 5. *Tefsîr-i Beyzâvî Hâşiyesi*. Atâî, Ganizâde'nin Baka-

Ganizâde
Mehmed
Nâdirî'nin
divanındaki
ilk şiir olan
Mi'râciyye
(Süleymaniye Ktp.,
Fâtih,
nr. 3877, vr. 3^b)

ra sûresinin ortalarına kadar yazdığı hâşiye ile çeşitli sürelerle yaptığı ta'likatları, aynı konuda babasının yazdıkları ile birleştirerek I. Ahmed'in emriyle padişahın kütüphanesine konmak üzere eli cüz halinde temize çektiğini söyler. Kütüphane kataloglarıyla kaynak eserlerde çeşitli adlarla anılan bu eserin müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Fâtih, nr. 564).

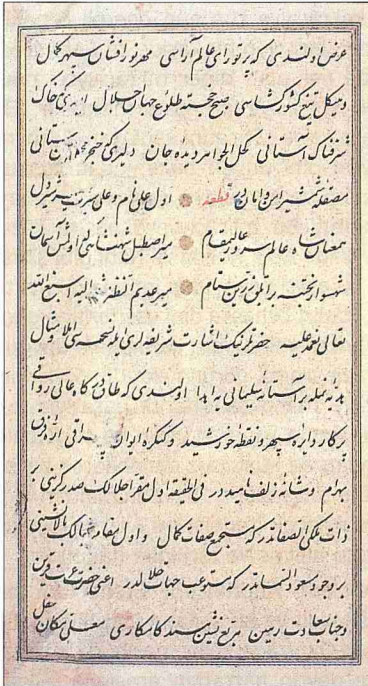
Ganizâde Nâdirî'nin bunlardan başka *Mahzen-i Bahr* adlı bir mesnevisinden söz edilmekteyse de henüz nüshası tesbit edilememiştir. Ayrıca kütüphaneye fişlerinden bazı âyet ve sûre ta'likatlarıyla makalelerine de rastlanmaktadır (bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 941, Esad Efendi, nr. 246; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1593/27, Mehmed Âsım Bey, nr. 723/9, Hâfız Ahmed Paşa, nr. 362/5).

BİBLİYOGRAFYA:

Kinalizâde, *Tezkire*, II, 766-767; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-es'âr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, vr. 91^a-94^b; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, II, 702-704; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 99; Keşfü'z-zunûn, I, 816; Seyyid Mehmed Rızâ, *Tezkire*, İstanbul 1316, s. 93-94; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 152; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 421; *Sicill-i Osmani*, IV, 152; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1312, II, 143-145; *Osmanlı Müellifleri*, II, 349-350; *TCYK*, s. 179; *TYDK*, II, 239-245; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, s. 136-138; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 434-435; Numan Külekçi, *Ganizâde Mehmed Nâdirî-Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şeh-nâme'sinin Tenkitli Metni* (doktora tezi, 1985), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; a.mlf., *Ganizâde Nâdirî ve Divanından Seçmeler*, Ankara 1989, s. 1-16; *Büyük Türk Klasikleri*, V, 74-89; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*, Ankara 1987, s. 131-138; *Kâmûsü'l-a'lâm*, VI, 4542; İsmet Parmaksızoğlu, "Nâdirî, Gani-zâde Mehmed", *TA*, XV, 68; "Nâdirî Mehmed Efendi (Ganizâde)", *TDEA*, VI, 496-497.

MUSTAFA UZUN

Ganizâde
Mehmed
Nâdirî
külliyyatında
divanın
mensur
mukaddimesi
(Süleymaniye Ktp.,
Fâtih,
nr. 3877, vr. 1^b-2^a)